

BOSHLANG'ICH SINFLARDA „VAQT VA VAQT BIRLIKARI „MAVZUSINI O'RGATISH USULLARI

Samatova Mavludaxon Xusanovna

Andijon viloyati Izboskan tumani

12-umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Boshlang'ich sinflarning dasturida matematik material bilan uzviy bog'liqlikda turli miqdorlarni ham o'rganish haqida, Hisoblash va yasash ishlarini bajarilishini, mehnat tarbiyasini, estetik ta'lim berishni kuchaytirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: dastur, matematika, ta'lim berish, o'qitish, o'rgatish, miqdor, son, qo'shimcha, bajarish.

Vaqt juda sodda va nihoyatda murakkab tushuncha. Shu bilan birga, "vaqt" juda amaliy tushuncha. Odamlar faqat vaqtni aniq belgilashni o'rganish orqali aniq joylashishini aniqlashni o'rgandilar. Taqvimlar paydo bo'ldi, chunki dala ishlarining sanalarini hisoblash kerak edi. Ular vaqtni texnologiyaning, birinchi navbatda transportning rivojlanishi bilan sinxronlashtirishni boshladilar. Asta-sekin vaqt birliklari paydo bo'ldi, aniq soatlar, aniq taqvimlar va hatto o'z vaqtida ish bilan shug'ullanadigan odamlar paydo bo'ldi.

Vaqt tushunchasini uzunlik, massa tushunchalariga nisbatan ancha murakkab bo'lgan kattalik miqdor sifatida qaraladi, chunki vaqt oraliqlari uzunlik, yuz, og'irlik xossalari bilan o'xshash masalalariga ega. Kundalik hayotda vaqt bir voqeani ikkinchi voqeadan ajratib turadi. Vaqt birliklari taqqoslash, qo'shish, ayirish mumkin. Insonning butun umri vaqt bilan, vaqtni o'lchash, taqsim qilishi, qadrlash o'quvi bilan bog'liq. Vaqt uzluksiz o'tadi, uni to'xtatish ham, qaytarish ham mumkin emas.

Vaqt oraliqlari o'lchanadi. Birlik sifatida qabul qilingan vaqt oralig'idan bir martagina foydalanish mumkin. Shuning uchun vaqt birligi muntazam ravishda takrorlanuvchi jarayon bo'lishi kerak. Xalqaro sistemada bunday birlik qilib sekund olingan. Sekund bilan bir qatorda vaqtning boshqa birliklari minut, soat, sutka, yil, hafta, oy, asr ishlatiladi. Yil va sutka birliklari tabiatdan olingan, soat, minut, sekund birliklari kishilar o'ylab topgan. Yerning o'z o'qi atrofida aylanish vaqti. Yil taxminan 365 sutkaga teng. Lekinkishilarning bir yilgi hayoti sutkalarining butun sonlaridan tuzilgan. SHuning uchun har yilga olti soatdan qo'shish o'rniga har to'rttinchi yilga butun sutka qo'shiladi. Buyil 366 kundan iborat bo'lib, kabisa yili deyiladi. Bizning eramizgacha 46 yilda RimImperator Yuliy Sezar o'sha paytda chalkashib ketgan kalendarni tartibga solishmaqsadida yillar shunday navbat bilan keladigan kalendarni yaratdi. SHuning uchunbu yangi kalendar yulian kalendari deyiladi. SHu kalendarga asosan yangi yil 1-yanvardan boshlanadi va 12 oy davom etadi. Bu kalendar da vavilonlik astronomlaryaratgan vaqt o'lchovlardan hafta ham saqlanib qolgan. Oy vaqtning uncha aniq bo'lmagan birligidir, u 31, 30, 28, 29 kundan iborat. Ammo bu birlik qadimzamonlardan beri mavjud va u oyning Er atrofida aylanishi bilan bog'liq. Oy taxminan 29,5 sutkada Erni to'la bir marotaba aylanib chiqadi va bir yilda taxminan 12

marta aylanadi. SHu ma'lumotlar qadimgi kalendarni tuzishga asos bo'ldi. Ko'p asr davomida izlanish, mukammallashtirish natijasida-hozirgi kalendar vujudgakeldi. Sutkaning hozirgidek 24 soatga bo'linishi ham qadimgi davrdan kelib chiqqan bo'lib, u qadimgi Misrda kiritilgan. Minut, sekund qadimgi Vavilonida kelib chiqqan. 1 soatni 60 minutligi, 1 minutni 60 sekundligini Vavilonlik olimlar topganlar. 1 soat= 60 minutga, 1 minut=60 sekundligiga vavilonlik olimlar yaratgan oltmishli sanoq sistemasining ta'siri bor faraz qilinadi.

Boshlang'ich sinflarning dasturida matematik material bilan uzviy bog'liqlikda turli miqdorlarni ham o'rganish nazarda tutilgan. Miqdorlarsiz tabiatni, borliq olamni o'rganish mumkin emas. Chunki miqdorlarda turli narsalarning, borliq dunyoning xossalari aks etgan. Miqdor tushunchasi narsa yoki hodisaning xossasi bo'lib, bu tushunchalar o'quvchilarning butun o'qishi davrida shakllanadi.

Biz o'quvchilarga uzunlik, jismning massasi (og'irlik), hajmi, vaqt, figuraning yuzi kabi miqdorlar to'g'risida tushuncha berishimiz kerak. Bu tushunchalarni o'rganish arifmetik material bilan qo'shib o'qitiladi.

Masalan: o'lchashni o'rganish, sanashni o'rganish bilan, o'lchov birliklari sanoq sismavzusi bilan, ismli sonlar abstrakt sonlarni nomerlash bilan miqdorlar ustida amallar arifmetik amallar bilan parallel o'qitiladi. Miqdorlarni o'qitish matematikani hayot, sharoit bilan bog'liq holda o'qitib, politexnik bilimlar berish demakdir. Kesma uzunligini eng avvalo taqqoalash bilan kesmalarning "teng", "katta", "uzun", "qisqa", "kalta" kabi tushunchalarini beramiz. Amaliy ishlar bilan bir-birining ustiga qo'yib taqqoslaydigan uzunliklarni tayoqcha yoki metallar yordamida solishtiradilar. Turli xil o'lchov birliklarini tanlash mumkin.

Hisoblash va yasash ishlarini bajarilishini, mehnat tarbiyasini, estetik ta'lim berishni kuchaytiradi. Ayniqsa miqdorlarni ko'rgazmali, aynan o'zini va laboratoriyalarda tushuntirish imkoni mavjud. Atrof muhitdagi mavjud miqdorlar va ularni o'lchashni amaliyotda ko'radilar, kuzatadilar, haqiqatligiga ishonadilar. Hisoblash ishlarini yakka bajaradilar. Miqdorlarni tushuntirishda figuralar modellar, chizmachilik va o'lchash asboblardan keng foydalanish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

- 1.Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi (OO'Y uchun darslik)Toshkent. . "Turon-Iqbol" 2016 yil .
- 2.Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G`. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Fan va texnologiyai" 2005 yil.
3. Jumayev M.E, Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (O O'Y uchun) Toshkent. "O'qituvchi" 2004 yil.